

Aruba, een 'nutteloos eiland'

Publicaties over de Nederlandse Caribische eilanden gaan vrijwel altijd over Curaçao. Zo ken ik sociologische, antropologische, musicologische, criminologische, bestuurskundige, politicologische, architectonische en natuurlijk historische wetenschappelijke publicaties over het grootste van de drie Benedenwindse Eilanden. Bonaire werd enkele jaren geleden verblijd met een mede door een Amsterdamse collega geschreven nieuwe geschiedenis: *Bonaire, zout en koloniale geschiedenis* door Boi Antoin en Cees Luckhardt. Op Aruba was het lange tijd alleen antropoloog en historicus Luc Alofs die zich met de geschiedenis van dit eiland bezighield. En nu is er dan *De geschiedenis van Aruba tot 1816* van de op Aruba geboren en voorheen aan de Universiteit Utrecht verbonden kunsthistoricus Adi Martis.

Eindelijk een echt handboek, tenminste het eerste deel. Dat werd tijd, want sinds de 'omgevallen boekenkast' van Johan Hartog in 1953 heeft niemand het aangedurfd een synthese van het oude en nieuwe onderzoek te schrijven. Dat alleen al maakt dit boek waardevol. Aruba heeft namelijk een

heel andere historie dan Curaçao. Dat blijkt al uit het verhaal tot 1816. De vroege geschiedenis van Aruba is verknoopt met die van de vaste kust. Het schiereiland Paraguaná ligt slechts 25 kilometer van Aruba. De eerste bewoners – 4500 jaar geleden – kwamen met hun *canoas* de zee over. De zee is nergens dieper dan tweehonderd meter, in tegenstelling tot de zee tussen Bonaire, Curaçao en het noorden van Venezuela: een trog van meer dan duizend meter diep. Scherven, bewoningssporen, schelpsieraden, graven, rotstekeningen bewijzen hun aanwezigheid op het eiland, evenals woorden uit de oude Venezuelaanse Caquetío-taal die voortleven in het Papiamentu.

Aan het bestaan van deze eerste bewoners kwam in 1514, vijftien jaar na aankomst van de eerste Spanjaarden in dit gebied, abrupt een eind. Alle bewoners werden als slaven naar Española vervoerd. Of Aruba in 1499 of enkele jaren later werd 'ontdekt', is niet duidelijk. Veel goeds werd er in ieder geval niet gebracht. Bestuurlijk gedoe en het benoemen tot *Islas inútiles* (nutteloze eilanden) waarmee een excuus werd gevonden om de gedecimeerde bevolking van Española aan te vullen, Aruba was een speelbal van Spaanse uitbuiters. Juan de Ampíés, de eerste bestuurder van de ABC-eilanden (Aruba, Bonaire, Curaçao), moet vooral zo worden gezien en niet als een vriendelijke indianenjager. De bevolking bleef gering, de eilanden werden niet gekoloniseerd, maar er werden wel gewassen (bijvoorbeeld sorghum, een maïssoort) en dieren (onder andere runderen, varkens, geiten en ezels) ingevoerd. Aruba veranderde in een soort *rancho* waar de inheemse Caquetíos zich ontwikkelden tot behendige *vaqueros* (cowboys).

De gevolgen voor het eiland zijn actueel: ezels en geiten vreten het eiland kaal. Zo vonden de Nederlanders in 1634 Curaçao en twee

jaar later Aruba vrijwel ontvolkt en met loslopend vee. De West-Indische Compagnie heeft zich niet veel gelegen laten liggen aan het eiland. In 1715 liep een poging om er een plantage op te zetten op niets uit. Slaven hielpen hout te kappen en er kwamen vlees en huiden van het eiland.

Migratie naar Aruba werd tegenwerkt. Desondanks lukte het enkele Joodse handelaren om vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw smokkelhandel met Spaanse koloniën op te zetten. Ook de stamvader van de in de twintigste eeuw zo belangrijke familie Croes vestigde zich op het eiland. In 1791 woonden zo'n duizend personen op Aruba, oorspronkelijke bewoners, protestanten, Joden en slaven. Rond deze tijd heeft de taal van Aruba zich ontwikkeld, het Papiamentu, met meer Spaanse en inheemse elementen dan het Papiamentu van Bonaire en Curaçao. Handeldrijven was het devies, anders dan bij de Spanjaarden bij wie koloniseren en kerstenen ook van belang was.

Tussen 1792 en 1816 was de Arubaanse geschiedenis een tragikomisch kat-en-muisspel tussen Engelsen, de bestuurders van het eiland en hun meerderen op Curaçao. Aruba werd niet verdedigd. Het was onder meer de vluchtplaats voor Venezolaanse revolutionairen. Pas met de Engelse teruggave in 1816 van Aruba aan Nederland kwam het eiland in rustiger vaarwater. De geschiedenis van Aruba tot 1816 is een goed gedocumenteerde studie, met meer dan vijfhonderd geschreven bronnen. Een kleine honderd pagina's bestaat uit transcripties en vertalingen van bronnen. Martis heeft vijftig jaar gedaan over het verzamelen van informatie. Het maakt benieuwd naar wat hij over de periode vanaf 1816 te melden heeft.

Ger Jan Onrust

De geschiedenis van Aruba tot 1816.

Van zustereiland tot imperium in imperio. *Adi Martis* (LM Publishers, Volendam 2018), 224 blz., € 19,50

Op zoek naar de Waarheid in Konstanz

Op 22 juli vorig jaar werden de festiviteiten rond het thema '600 Jahre Konstanzer Konzil' in het stadspark van Konstanz aan de Bodensee afgesloten. Het Concilie van Konstanz (1414-1418) is gedenkwaardig omdat er met de keuze voor paus Martinus V een eind kwam aan het schisma in de kerk. De Tsjechische theoloog en hervormer Johannes Hus was op 6 juli 1415 als ketter veroordeeld en verbrand en het besluit was genomen dat voortaan niet meer de paus, maar het concilie het laatste woord in de kerk zou hebben. Het getuigt van een goede timing dat Jan van Aken voor zijn historische roman *De ommegang* deze context heeft gekozen om het levensverhaal van Isidoor van Rillington na te vertellen. Het boek begint in Konstanz in 1415 en eindigt daar ook, na ruim zeshonderd pagina's. Isidoor vertelt in de ik-vorm aan een denkbeeldige lezer wat hij in Konstanz komt doen en wat hij vanaf zijn geboorte in Engeland allemaal heeft meegemaakt. En dat is veel. Isidoor is als vondeling (oblaat) aangeboden aan het onbeduidende cisterciënzer klooster Bellalanda. Hij blijkt over een fenomenaal geheugen te beschikken, en daar zal hij zijn leven lang gebruik van blijven maken. Van de oud-bibliothecaris krijgt hij het klassieke werk van Vitruvius, *Tien boeken over de architectuur*, waardoor hij geïnspireerd wordt om bouwmeester te worden. Maar om zijn doel te bereiken moet hij eerst nog heel wat studeren. We treffen de nieuwsgierige jongeman aan in Oxford, Parijs, Bologna en Florence, en in elke stad neemt hij volop deel aan het woelige studentenleven, met de nodige drinkgelagen en vrijpartijen. Isidoor kan zich dat ook permitteren, want hoewel hij in een klooster is opgevoed, heeft hij nooit de gelofte afgelegd. Sterker nog: hij gelooft niet. Als hem gevraagd wordt: 'Hoe stel jij je God

voor?', antwoordt hij: 'Ik denk daar niet over na.' En als de vragenstelster haar vraag herhaalt, zegt hij: 'Als mijzelf. Ik heb mijn eigen wereld geschapen.' Dat is voor het begin van de vijftiende eeuw vrij bijzonder.

Maar ook het vervolg van zijn omzwervingen maakt Isidorus tot een unieke persoonlijkheid. Na zijn studie in de *artes liberales* glansrijk afgesloten te hebben, gaat hij medicijnen studeren. Als erkend geneesheer vestigt hij zich enige tijd in het kleine keizerrijk Trebizonde, waar hij Maelgys uit Gent ontmoet, die evenals hij op zoek is naar kennis, de Waarheid en zichzelf. Vanuit Trebizonde slaagt hij erin zijn geografische grenzen nog verder te verleggen. Na een reis vol ontberingen en avonturen belandt hij uiteindelijk in Samarkand, waar hij de Mongoolse legerleider Timoer Lenk ontmoet. Hij krijgt hier de kans om als architect zijn 'dromen te verwezenlijken' door de in aanbouw zijnde moskee af te maken. Deze episode behoort tot het beste deel van het boek, omdat hierin een levendig beeld geschetst wordt van de (nogal wrede) zeden en gewoonten in Mongolië. Hij ontmoet dansende derwisjen en weet enkele malen ternauwernood aan de dood te ontsnappen. Na Samarkand heelhuids verlaten te hebben gaat hij terug naar Europa, op weg naar Konstanz, om daar desnoods een bisschopsambt te kopen om op die manier de opdracht voor de bouw van een kathedraal binnen te slepen.

Het boek is spannend geschreven en leest vlot weg. De schrijver bedient zich meestal van een taal die ook in de vijftiende eeuw zou kunnen passen. Zo heten de dames van lichte zeden, die veelvuldig in het bed van Isidoor opduiken, 'lichtekooien' en 'hoeren'. Maar de term 'kuthoeren' die de waard Walter in Konstanz bezigt associeer ik toch eerder met Rob Oudkerk dan met een Duitse

De ommegang. Jan van Aken (Querido, Amsterdam 2018), 628 blz., € 15,00

herbergier. Als een studievriend afscheid van hem neemt, roept Isidoor hem toe: 'Geniet ervan, Osbert.' Ik vraag mij af of hier niet te veel een concessie is gedaan aan het moderne hedonistische jargon.

Jan van Aken's boek past in een traditie van middeleeuwse avonturenromans waarin uiteindelijk het zoeken naar de Waarheid centraal staat. Het bekendste voorbeeld hiervan is *De naam van de roos* (1980) van Umberto Eco. Vergelijkingen dringen zich op, zeker als Isidoor op een gegeven moment al zijn avontuurtjes met vrouwen overdenkt. Hij mompelt dan: 'Vrouwen, van sommigen had ik zelfs de naam niet gekend.' Het grote verschil met zijn Italiaanse voorbeeld is echter dat Van Aken de vijftiende eeuw schetst vanuit het perspectief van een bewust ongelovige geleerde. Maar dat maakt het verhaal niet minder boeiend.

Nico Lettinck

Familie in oorlogstijd

De grootvader van auteur Ingrid Hoogendijk, stofhandelaar Michiel Hoogendijk, komt in 1922 na een dubbele ruiltransactie in bezit van een oud landgoed in Oost-Pruisen. Het bestaat uit een herenhuis, stallen, bedrijfsgebouwen en een lap grond van vierhonderd hectare. Nog hetzelfde jaar trekt hij er met zijn vrouw, vier dochters (de vijfde moet nog komen) en twee zonen in. Het is een risicovolle stap. Hij draagt niet alleen de verantwoordelijkheid voor een boerenbedrijf met smederij, houtzagerij, bouwgrond en een uitgebreide veestapel inclusief paarden, ook moet hij alle opzichters en landarbeiders die er werken en met hun gezinnen het *Rittergut* bewonen, van een inkomen voorzien. Veel op de

Rechts: Het huwelijk van Truus en Heinrich op het Duitse landgoed Schakenhof in 1936, met links op de foto Johanna en Michiel en derde van rechts Pieter.

herenboerderij wordt namelijk nog met de hand gedaan. Hij ondervindt in de jaren die volgen de nodige tegenspoed. Hij maakt een landbouwcrisis mee en een hyperinflatie, er breken ziektes onder de koeien en varkens uit, tot overmaat van ramp brandt een van de stallen uit en ook het weer zit niet altijd mee. Toch slaagt hij er door de jaren heen in de onderneming financieel draaiende te houden en zelfs uit te bouwen. Hij kan er met zijn gezin de meeste tijd goed van leven. Naast de welstand is er eveneens een flinke dosis welzijn, want zijn kinderen gedijen 'zorgeloos en vredig' in het landelijke leven en komen niets tekort. De zomers met de natuur in bloei ervaren zij als 'idyllisch' en de winters, als er sneeuw ligt en het vriest (min veertig graden vormt geen uitzondering), als 'sprookjesachtig'. Maar dan komt in 1933 Hitler aan de macht en lijkt het met het 'paradijs' gedaan. In de periferie van Duitsland merkt hij er als agrariër aanvankelijk nog weinig van. Ook als buitenlander (zijn Nederlandse nationaliteit geeft hij nooit op, want hij streeft ernaar ooit te repatriëren) behoudt hij de leiding over het riddergoed. Op meer problemen stuit hij in de huiseelijke sfeer. Hij en zijn oudste zoon Pieter (de vader van de schrijfster) moeten absoluut niets hebben van de nazipropaganda, waarmee de radio het Duitse volk dag in

dag uit overspoelt. Dit geldt niet voor zijn twee oudste dochters die zich, hoewel in Nederland geboren, volledig Duits voelen. Zij hebben wel oren naar het nationaalsocialistische gebral. De relatie wordt er niet beter op wanneer Duitsland in 1939-1940 zijn buurlanden binnenvalt. Zij zien de agressie als een gerechtvaardigde reactie op het Verdrag van Versailles in 1919 en leggen dan ook de schuld van de oorlog bij Engeland en Frankrijk. 'Wie niet horen wil moet voelen.' De breuk lijkt niet meer te lijmen als zij ook nog met partijleden in het huwelijksbootje stappen. Met de verschrikkingen van de oorlog worden de vader en de gezinsleden die nog thuis wonen, pas in een laat stadium geconfronteerd. Het is augustus 1944 als de geallieerden zeventig kilometer van het grootgrondbezit vandaan de historische binnenstad van Königsberg (het huidige Kaliningrad) met een bommentapijt verwoesten, waarbij vrienden en bekenden omkomen. Zij raken nog meer in het oorlogsgeweld betrokken als zij onderdak verlenen aan de vele vluchtelingen die uit angst voor het Russische leger huis en haard hebben verlaten. Maar ook zij ontkomen uiteindelijk niet aan de Russen die in Pruisen dood en verderf zaaien. De vader komt in gevangenschap terecht en sterft vrij spoedig aan een ziekte. Zijn vrouw en drie van

Ons gaat het in ieder geval nog goed. Een Nederlandse familie in Oost-Pruisen, 1920-1946. *Ingrid Hoogendijk* (Thomas Rap, Amsterdam 2018), 368 blz., € 22,99

zijn dochters zijn evenmin nog een lang leven beschoren. Een compleet drama speelt zich rond de oudste dochter af. Om niet in handen te vallen van de Russen plegen zij, haar man en vier kinderen zelfmoord. Als enige van de vrouwen kan de jongste dochter al het vreselijke wat er is gebeurd wel navertellen.

Een wezenlijk onderdeel van *Ons gaat het in ieder geval nog goed* vormen de citaten uit de brieven die de gezinsleden tussen 1938 en 1946 met regelmaat aan elkaar schrijven. (Blijkbaar functioneert de post in oorlogstijd nog heel lang!) De meeste epistels zijn aan de vader van de schrijfster gericht, die twee jaar voor het uitbreken van de oorlog voor zijn studie naar Nederland is vertrokken. In de correspondentie voeren in eerste instantie nog huis-, tuin- en keukenonderwerpen de boventoon. Dat verandert tijdens de oorlog, als de gezinsleden elkaar op de hoogte stellen van hun lief en leed of ernaar vragen. De inhoud van de laatste brieven wordt vrijwel alleen nog bepaald door ellende en ontberingen. Lange tijd ook weten zij weinig van elkaars lot en verkeren zij in grote onzekerheid.

Ingrid Hoogendijk geeft uitvoerig beschrijvingen, toevoegingen, commentaar en uitleg bij de brieven. Ook plaatst zij de gebeurtenissen en voorvallen in een breed historisch verband en brengt zij (heel prettig voor een geschiedenisdocent) tal van feiten en wetenswaardigheden te berde die, vermoed ik, zeer geschikt zijn om in een les over de Tweede Wereldoorlog aan te halen.

Ingrid Hoogendijk heeft met de gegevens die zij tot haar beschikking had en de verhalen die zij heeft gehoord, aangevuld met een gedegen onderzoek en studie, een boeiende en meeslepende saga geschreven, die de lezer niet onberoerd zal laten.

Gert Moleman

Feest van herkenning

Het Noordbrabants Museum scoorde de afgelopen jaren met exposities over de jaren vijftig tot en met de jaren tachtig. Het publiek stond buiten in de rij om de huiskamer van weleer te zien. Het 'nostalgisme' vierde hoogtij. *Gouden jaren* en *Het goede leven* varen op ditzelfde sentiment. *Gouden jaren* (2014) werd, met meer dan 300.000 exemplaren, een groot succes. *Het goede leven* gaat, zoals de titel al doet vermoeden, uit van hetzelfde positieve gevoel. Het is een feest van herkenning.

Het goede leven gaat verder waar *Gouden jaren* is gebleven. Uitgangspunt zijn de reacties die Annegreet van Bergen kreeg na publicatie van het eerste boek. De uitgever verzocht lezers kenmerkende foto's te sturen. Van de 1200 – soms niet zo scherpe – foto's die Atlas Contact ontving, zijn enkele tientallen gebruikt. De verhalen zijn geordend in vijf thema's in 27 hoofdstukken. Je leest over zaken als de Mobylette, winkelboekjes, kwitantielopers, de Zondagswet, zondagse kleren, meneer Null-null, de AJC, het campingcarnet, Radio Luxemburg, de koffergrammofoon, gezellenhuizen, zakjapanners, Chateau Migraine, de fietsklepper, punniken, de terlenka-plooirok, het mattenklopverbod, Tomaderekjes, de vliegende tering, sigarettenautomaten, de schooltand-

arts, in de hoek staan, enzovoort. Wie van een bepaalde leeftijd is, heeft Frits van Turenhout net in gedachten voorbij zien gaan. Wie jonger is heeft hoogstens de verhalen gehoord over de zondagse voetbaluitslagen.

Wat kunnen wij met beide boeken? Ooit had mijn school een project genaamd 'Alles/iedereen heeft geschiedenis'. De bedoeling was dat leerlingen van een bepaald jaar een historisch object mee naar school namen, waarna uitgezocht werd wat het was en welk verhaal erbij hoorde. Het meest interessante was een zesdelig geschreven dagboek van 'opa', die wegens de *Arbeitseinsatz* in Duitsland was geweest. Na het uitzoeken werd een tekst geschreven, die in de aula werd geëxposeerd en 's avonds, wanneer er toch docentensprekavond was, kon worden bekeken. De boeken van Annegreet van Bergen zouden hier zeer behulpzaam bij zijn geweest. Het project is afgestoft; dit schooljaar gaan we het weer uitvoeren. Kijken of dit ook zo'n feest van herkenning wordt.

Ger Jan Onrust ■

Het goede leven. Hoe Nederland in een halve eeuw steeds welvarender werd. *Annegreet van Bergen* (Atlas Contact, Amsterdam/Antwerpen 2018), 352 blz., € 19,99

